

Вистината, нужноста и времето: за Аристотеловото решение на проблемот на исказите за КОНТИНГЕНТНИТЕ НАСТАНИ ВО ИДНИНАТА

Ана Димишковска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

Филозофски факултет

Институт за филозофија

ana@fzf.ukim.edu.mk

АПСТРАКТ

Во овој текст е направен обид да се анализираат клучните елементи на Аристотеловото поставување и решавање на проблемот на исказите за контингентните настани во иднината и да се покаже неговата релевантност од аспект на современите дострели на полето на логичката теорија. Во таа смисла, се застапува становиштето дека со цел да се разбере суштината на Аристотеловата позиција во поглед на овој проблем, неопходно е да се земат предвид специфичностите на неговата теорија на вистината, како и логички релевантните аспекти на неговата онтолошка дистинкција помеѓу потенцијалноста и актуалноста.

Клучни зборови: Аристотел, искази за контингентните настани во иднината, фатализам, нужност, можност, актуалност, релативизација на вистинитосната вредност

Увод

Меѓу големиот број теориски проблеми и загатки што современата логика ги има наследено од своите антички зачетоци по својата длабочина и провокативност особено се истакнува проблемот на т.н. „контингентни искази за иднината“. Контингентни искази за иднината се нарекуваат исказите што се однесуваат на настани што не се ниту нужни ниту невозможни, односно што во иднината може да се случат, но може и да не се случат. Прочуениот Аристотелов пример за таков вид исказ е „Утре ќе има поморска битка“. Се разбира, по углед на логичката структура на овој исказ можно е да се формулираат и бесконечен број други конкретни тврдења или одрекувања што се однесуваат на нешта што не постојат во сегашноста, но што ќе се случат или нема да се случат во иднината, како на пример „Следниот викенд во Скопје ќе врне дожд“, „Хилари Клинтон нема да победи на претседателските избори во САД во 2016 година“, „Првото бебе што ќе се роди во 2017 година ќе биде женско“, итн.

Во што се состои суштината на логичкиот проблем поврзан со ваквиот тип искази? И покрај нивниот навидум „бениген“ изглед, тие не соочуваат со еден

длабински конфликт на нашите базични интуиции во поглед на некои од клучните логичко-филозофски концепти: вистинитоста и лажноста, нужноста и можноста, детерминизмот и индетерминизмот. Имено, ако се обидеме да ја определиме вистинитосната вредност на еден ваков исказ, на пример, на тврдењето „Следниот викенд во Скопје ќе врне дожд“ се соочуваме со дилема.

Од една страна, се чини дека тој исказ не е ниту вистинит ниту лажен, односно дека нема определена вистинитосна вредност. Ова се должи на сознанието дека при неговото искажување сè уште немаме објективно постојна, фактичка состојба врз основа на која би ја определиле неговата вредност на вистинитоста (вистинитост или лажност). Ваквиот проблем, очигледно, не се поставува во поглед на исказите за сегашноста или за минатото, на пример, „Скопје е главен град на Македонија“ или „На 1 октомври 2015 година во Скопје врнеше дожд“, затоа што нивната вистинитост или лажност можеме недвосмислено да ја определиме врз основа на постојните, објективни факти. Но кога таков факт не постои, бидејќи исказот се однесува на настан во иднината, припишувањето на вредност на вистинитоста на тој исказ претставува реален проблем.

Од друга страна, кога ќе дојде следниот викенд, кој ќе донесе или нема да донесе дождливо време во Скопје, ќе се покаже дали претходно искажаното тврдење „Следниот викенд во Скопје ќе врне дожд“ било вистинито или лажно. Така, наспроти идејата сугерирана во претходниот пасус, се наметнува впечатокот дека тој исказ, сепак, има определена вредност на вистинитоста - вистинитост или лажност - иако таа не можела да ни биде позната сè додека не настапи иднината за која станува збор во исказот.

Судирот на овие две противставени интуиции во поглед на вистинитосната вредност на исказите за контингентните настани во иднината не е лесно да се надмине, затоа што и едната и другата опција имаат издржани аргументи на својата страна. Оттаму, за решавањето на овој проблем неопходно е да се мобилизираат подлабоките слоеви на нашето разбирање на логичките феномени – особено онтолошкото и епистемолошкото рамниште. Така, уште од својата историски првична формулација во деветтата глава од Аристотеловото дело *За толкувањата (Peri hermeneias)* па сè до денес, логичките дискусии за статусот на контингентните искази во иднината по правило водат до изложување на специфични онтолошко-епистемолошки теории, сфатени како неопходни претпоставки за третирање на споменатиот проблем. Овие теории првенствено се однесуваат на прашањата за толкувањето на модалните концепти (нужност, можност, контингентност), на експлицирањето на детерминистичкиот, односно индетерминистичкиот став кон одигрувањето на настаните во иднината, како и на логичката концептуализација на феноменот на времето што подразбира присуство или отсуство на алтернативни текови на настаните.

Во овој текст вниманието ќе биде фокусирано врз обидот да се реконструира и теориски да се евалуира изворното Аристотелово решение и формулирање на проблемот на исказите за контингентните настани во иднината, кои од средновековието наваму се означуваат со синтагмата „contingentia futura“. [1] Потребата за оваа реконструкција произлегува од

фактот што некои од најистакнатите логичари и историчари на логиката од дваесеттиот век (на пример, Kneale and Kneale 1962, Haack 1996) сметаат дека Аристотеловиот пристап кон овој проблем е неадекватен, затоа што, според нив, не зема предвид определени суштински концептуални дистинкции и, следствено, води до погрешни заклучоци. Сепак, од друга страна, дел од поновите обиди за решавање на проблемот на *contingentia futura* експлицитно или имплицитно ја ревалоризираат Аристотеловата позиција од *За толкувањето*, поврзувајќи некои од длабинските теориски претпоставки и импликации на неговите решенија со најновите дострели на современата логика и филозофија на јазикот, особено на формалната семантика, на временската логика како една од гранките на модалната логика и на теоријата на говорните чинови (споредете, на пример, MacFarlane 2003, Shain 2011, Perloff and Belnap 2011, Gaskin 1995). Во светлината на овие понови истражувања, идејата-водилка на овој текст се состои во тезата дека Аристотеловото решение на проблемот на *contingentia futura* не може едноставно да биде дисквалификувано како погрешно или неадекватно без да се земе предвид поширокиот контекст на неговите логички, онтолошки и епистемолошки ставови, како и контекстот на ривалските гледишта со кои Аристотел имплицитно полемизира развивајќи ја својата теорија за контингентните искази за иднината. Земањето предвид, пак, на тие аспекти покажува дека теорискиот потенцијал на Аристотеловата позиција не смее да биде потценет и дека со помош на современата логичко-семантичка апаратура тој потенцијал може да биде дополнително искористен.

Со цел да се елаборира и поткрепи оваа теза, најнапред ќе бидат изложени основните Аристотелови логичко-семантички гледишта релевантни за неговото поставување и решавање на проблемот на *contingentia futura*. Понатаму, ќе бидат претставени два репрезентативни современи приода кон овој проблем – едниот на Вилијам и Марта Нил (William and Martha Kneale), критички настоен кон Аристотеловото решение, а другиот на Џон МекФарлејн (John MacFarlane), во кој некои од основните претпоставки на Аристотеловата аргументација одново се покажуваат како теориски значајни и плодотворни. Најпосле, ќе биде потенцирана важноста на онтолошките аспекти на Аристотеловата теорија што се директно противставени на ставовите на некои од неговите современици, особено на приврзаниците на мегарската школа, а кои суштински го детерминираат неговиот став за логичките својства на исказите за контингентните настани во иднината.

1. Аристотеловата теорија за противставеноста на исказите

Вториот по редослед спис во Аристотеловиот *Органон*, списот *За толкувањето* е посветен на изложувањето на неговото синтаксичко и семантичко учење, теоријата за негацијата и противставеноста на исказите. Едни од логички најдалекусежните резултати кои Аристотел ги востановува во првите осум глави од овој спис се однесуваат на паровите противставени искази. Парот од противставени искази се состои од една афирмација и од една негација што неа ѝ соодветствува, односно, според Аристотеловата формулација, тука станува збор за пар од искази во кои истото нешто, соодветно, се тврди и се одрекува за истото нешто (*De Int.* 6, 17a34). Во седмата

глава од *За толкувањето* Аристотел ја појаснува разликата помеѓу двата главни вида противставеност на исказите што тој ги разликува – имено, противречноста (контрадикторноста) и спротивноста (контрарноста).

Парот од противречни искази, според него, се состои од еден универзално-афирмативен исказ, на пример „Сите луѓе се бели“ и нему соодветниот партикуларно-негативен исказ „Некои луѓе не се бели“, или од еден универзално-негативен исказ и нему соодветниот партикуларно-афирмативен исказ, на пример „Ниеден човек не е бел“ и „Некои луѓе се бели“. За противречните искази е карактеристично тоа што едниот од нив мора да биде вистинит (или лажен), односно тие не можат истовремено да бидат ниту вистинити ниту лажни; во сите случаи доколку едниот е вистинит, другиот е лажен и обратно. Ова важи и во случајот кога исказите за кои станува збор се однесуваат на поединечни нешта, како на пример „Сократ е бел“ или „Сократ не е бел“.

Парот од искази, пак, кои Аристотел ги нарекува спротивни, односно контрарни, се состои од еден универзално-афирмативен и од соодветниот универзално-негативен исказ, на пример „Сите луѓе се бели“ и „Ниеден човек не е бел“. За контрарните искази е карактеристично тоа што тие не можат да бидат вистинити истовремено, односно ако едниот е вистинит, другиот мора да биде лажен и обратно.

Една од поентите на воведувањето на овие дистинкции кај Аристотел, како што може да се види од натамошниот тек на неговата аргументација, е подготовка на теренот за давање прецизен и издржан одговор на прашањето: дали може да се генерализира ставот дека во сите случаи кога имаме пар од противставени искази, составен од една афирмација и една негација, едниот од овие два исказа мора да биде вистинит а другиот лажен? Иако, во светлината на претходните примери, оваа теза би можела да изгледа интуитивно прифатлива, самиот Аристотел е свесен за нејзините ограничувања. Најнапред, од неговата определба на контрарните (спротивните) искази имплицитно може да се изведе заклучокот дека иако овие искази не можат да бидат истовремено вистинити, тие можат да бидат истовремено лажни (на пример, „Сите луѓе се мажи“ и „Ниеден човек не е маж“). Понатаму, како што експлицитно подвлекува Аристотел, кога станува збор за парови од противставени искази во кои немаме експлицитна квантификација на субјектот, односно каде што отсутнуваат зборовите-квантификатори „сите“ и „некои“, не е нужно едниот од овие искази да биде вистинит, а другиот лажен, како во примерот „Човекот е доблесен“ и „Човекот не е доблесен“ (споредете *De Int.* 7, 17b30). Сепак, најзначајниот и најпроблематичниот предизвик за тврдењето дека секогаш кога имаме пар од афирмација и негација нужно е едната од нив да биде вистинита а другата лажна, Аристотел го наоѓа во случајот на исказите што се однесуваат на поединечните настани во иднината, и на овој случај ја посветува целата деветта глава од списот *За толкувањето*.

2. Вистината и времето: Аристотеловата формулација на проблемот на *contingentia futura*

Меѓу теориските претпоставки што се неопходни за адекватно разбирање на Аристотеловото решение на проблемот на *contingentia futura* секако спаѓа неговото сфаќање за вистината, дотолку повеќе што вистинитоста, односно лажноста на исказите се сметаат за клучни логички својства на исказите во целиот корпус од неговите логички списи.

Во седмата глава од четвртата книга од *Метафизика*, Аристотел ја дава следнава определба: „Лажно е да се каже за она што е дека не е или за она што не е дека е, а вистинито е да се каже за она што е дека е и за она што не е дека не е“ (*Met. IV, 7, 1011b 26-27*). Во сличен дух, кон крајот на деветтата глава од *За толкувањето* тој го образложува ставот дека исказите се вистинити врз основа на тоа какви се актуалните нешта (споредете *De Int. 9, 19a23-19a39*). Од теориски аспект, ваквите ставови го вбројуваат Аристотел во застапниците на т.н. „теорија на вистината како кореспонденција“ според која, во најопшта смисла на зборот, исказите се вистинити доколку соодветствуваат на актуалните состојби на нештата во светот. Според тоа, кога станува збор за тврдење дека определен исказ е вистинит, во него се вклучени три елемента: самиот исказ, состојбата на нештата во светот и сознанието за нивното соодветствување, односно кореспондирање. Оттаму би можел да се изведе заклучокот дека ако тврдиме дека определен исказ е вистинит, тоа би нè обврзало и на тврдењето дека состојбата на нештата во светот е таква каква што тој исказ вели дека е.

Токму ваквото сфаќање за вистинитоста како логичко својство на исказите лежи во основата на аргументацијата на Аристотел на почетокот од деветтата глава од *За толкувањето* која, на начин што можеби звучи збунувачки за современите читатели и коментатори, се чини дека Аристотел изложува краток доказ во прилог на фатализмот. Имено, во пасусот 18a34-18b9, Аристотел ги развива консеквенциите од претпоставката дека и за паровите противставени искази што се однесуваат на поединечните, контингентни настани во иднината (на пример, „Утре ќе има поморска битка“ и „Утре ќе нема поморска битка“ [2]) важи тезата дека еден од двата исказа мора да биде вистинит а другиот лажен. Според Аристотел, доколку ја прифатиме оваа претпоставка, односно доколку сметаме дека тврдењето од типот „Утре ќе има поморска битка“ (или, алтернативно, „Утре ќе нема поморска битка“) е вистинито или лажно, тогаш сме обврзани да прифатиме дека сè во светот се случува според нужноста, односно дека нема никаква случајност. Расудувањето на доказот ги следи следниве чекори: Ако една личност вели дека нешто ќе се случи, а друга личност го одрекува истото тоа нешто, тогаш, доколку секое тврдење мора да биде вистинито или лажно, нужно е еден од нив да ја зборува вистината. Но ако е вистинито да се каже дека нешто ќе се случи или дека нема да се случи, тогаш е нужно тоа навистина да се случи или да не се случи, бидејќи, во спротивно, не би важела првата претпоставка – дека тврдењето е вистинито. Имено, ако јас тврдам дека утре ќе има поморска битка и ако тоа тврдење е вистинито, тогаш е нужно утре да има поморска битка, затоа што одигрувањето на поморската битка е единственото нешто што може, во согласност со теоријата на кореспонденцијата, да даде основа за вистинитоста на моето тврдење.

Развивајќи ја оваа аргументациска линија Аристотел ја следеше насоката во која се поаѓа од вистинитоста на она што сега се искажува кон нужноста на постоењето (сегашно или идно) на фактот на кој се однесува исказот. Но како што покажува во следниот пасус, 18b9-18b17, можно е да се расудува и во обратната насока: имено, како почетна точка да се земе постојната, сегашна фактичка состојба на нештата и да се оди „наназад“ во времето кон исказите што го тврделе идното постоење на тој факт. Така, ако сега се одигрува поморската битка, вчера било вистинито да се каже дека утре ќе има поморска битка, односно, за нешто што се случило, отсекогаш било вистинито да се каже дека тоа ќе биде така. Но ако за нешто отсекогаш било вистинито да се каже дека тоа ќе биде така, односно дека ќе се случи, тоа не би можело да не биде така, односно да не се случи. А ако нешто не може а да не се случи, тогаш е невозможно тоа да не се случи, од што произлегува дека е нужно тоа да се случи. Следствено, продолжува Аристотел, сè што се случува се случува според нужноста, а не случајно или според случајноста.

Сепак, колку и уверливо да звучи ова расудување во прилог на крајниот детерминизам, односно фатализам, внимателниот читател на Аристотеловиот текст може веднаш да види дека тоа не е гледиште што самиот Аристотел го застапува, туку напротив, гледиште што се обидува да го побие. Притоа, тој ја применува аргументативната стратегија *reductio ad absurdum*, настојувајќи да покаже дека фаталистичкото гледиште, имплицирано од тезата дека кај секој пар противставени искази (вклучително и оние што се однесуваат на иднината) едниот од нив мора да е вистинит а другиот лажен, има апсурдни, неприфатливи консеквенции. Имено, доследно спроведено, тоа би довело до елиминирање на потребата од рационално промислување (делиберација) како основа за идните настани што ги вклучуваат човечките индивидуи како рационални дејствители и би ја поништило разликата помеѓу актуалноста (што ги опфаќа единствено нештата кои се) и потенцијалноста (што ги опфаќа нештата што можат да бидат или да не бидат). Според Аристотел, оваа разлика е од круцијално онтолошко и логичко значење. Како што подвлекува тој, она што постои, нужно постои, кога постои; а она што не постои, нужно не постои кога не постои. Но од тоа не можеме, вели Аристотел, да извлечеме заклучок дека сè што постои, постои според нужноста, а сè што не постои, нужно не постои. (*op. cit*, 19a23 ff.)

На оваа онтолошка дистинкција ѝ соодветствува логичката дистинкција што се однесува на паровите од противставени искази за контингентните настани. Така, Аристотел допушта дека е нужно утре да има или да нема поморска битка, но дека не е нужно утре да има поморска битка ниту пак е нужно утре да нема поморска битка; односно, нужно е вистинитата дисјункцијата од двата противставени исказа „Или утре ќе има поморска битка или утре ќе нема поморска битка“, но не е нужно вистинит ниту едниот ниту другиот од нив. Според тоа, на крајот од деветтата глава од *За толкувањето* Аристотел уште еднаш го реafirмира ставот дека она што важи за нештата што се, не важи за нештата што не се, туку што можат да бидат или да не бидат; па следствено, ако за противставените искази за актуалните нешта може да се застапува ставот дека секогаш еден од нив е вистинит а другиот лажен, тој став нема да важи за

исказите за нештата што имаат само потенцијално постоење или непостоење, како што се контингентните настани во иднината.

3. Современите гледишта: критика и афирмација

Аристотеловото формулирање на проблемот на *contingentia futura* инспирираше голем број современи логичари да се обидат да дојдат до неговото решение преку проширување на концептуалната апаратура на класичната, двовалентна логика. Така, полскиот логичар Јан Лукашиевич (Jan Łukasiewicz), мотивиран, помеѓу другото, и од Аристотеловата позиција во поглед на споменатиот проблем, ја отвори перспективата на тровалентната логика, во која се допушта исказите, освен вредностите вистинито и лажно, да имаат и трета вредност, неопределено. Артур Прајор (Arthur Prior), пак, ја разви временската логика како една од гранките на современата модална логика, во која модалните концепти нужно, можно, невозможно итн. се интерпретираат во временска смисла. Сепак, како што беше споменато во *Уводот*, непосреден предмет на анализа поврзана со современите приоди кон проблемот на *contingentia futura* во светлината на Аристотеловото решение тука ќе бидат единствено гледишата на Вилијам и Марта Нил и на Џон МекФарлејн, поради нивната директна релевантност за главната идеја на овој текст.

Така, влијателните современи логичари и историчари на логиката Вилијам и Марта Нил во своето капитално дело *Развојот на логиката* (*The Development of Logic*) критички се осврнуваат кон споменатото Аристотелово решение на проблемот на *contingentia futura* (Kneale and Kneale, op. cit., 45-54). Суштината на Аристотеловата позиција, според нив, се состои во тоа што Аристотел го тврди универзалното важење на законот на исклучениот трет, со форма „или рили не p “ (односно, за секој исказ важи тоа дека или самиот тој исказ е вистинит или е вистинита неговата негација), додека истовремено го одрекува универзалното важење на принципот на двовалентноста, според кој секој исказ е или вистинит или лажен (бидејќи ако исказот е за контингентните настани во иднината, за него овој принцип не би важел). Сепак, според Нилови, овој заклучок на Аристотел е погрешен, односно ограничувањето на важењето на принципот на двовалентноста е непотребно и неосновано. Тие сметаат дека суштината на Аристотеловата грешка лежи во конфузијата во поглед на прашањето за тоа кои се вистинските носители на вистинитосната вредност на тоа што го искажуваме. Имено, според нив, Аристотел не ја зема предвид разликата помеѓу речениците (sentences), исказите (statements) и пропозициите (propositions). Притоа, тие речениците ги определуваат како комплекси од звуци или пишани знаци што имаат значење, исказите како индикативни реченици што се изговараат со цел нешто да се тврди (или одрекува), а пропозициите како она што се тврди со исказот, содржината на искажаното во исказот. Предикатите „вистинито“ и „лажно“, подвлекуваат Вилијам и Марта Нил, во основа се применуваат на пропозициите, односно на пропозиционалната содржина, при што се имплицира дека тоа предвидување се одвива во безвременска смисла. Оттаму, грешката во Аристотеловиот аргумент би се состоела во неговото мислење дека предикатите „вистинито“ и „лажно“ се применливи врз речениците, а не врз пропозициите, и тоа во

извесно време, а не независно од времето. Според споменатите автори, она што го збунува Аристотел е фактот дека можеме да кажеме „Сега е вистинито дека утре ќе има поморска битка“. Но тоа „сега“ е излишно. [...] Имено, вистинито е дека утре ќе има поморска битка ако и само ако утре има поморска битка. Со воведувањето на фразата „вистинито е дека“ ние не правиме никаква претпоставка во поглед на детерминизмот што не е направена со употребата на едноставната реченица во идно време. Сепак, самите себеси се доведуваме во заблуда кога велíme, како што прави Аристотел, дека *сега* е вистинито дека утре ќе има поморска битка, затоа што со тоа се наведуваме себеси на претпоставката дека *ова* нема да биде вистинито утречер, кога битката ќе заврши, туку дека ќе биде вистинито нешто друго, имено, „Денес имаше поморска битка“. Тука, очигледно, се вклучени две различни *реченици* но и обете ја изразуваат истата пропозиција, во смисла на тоа што доколку се смета дека личноста што ја искажала едната од нив е во заблуда, би значело да се смета дека е во заблуда и секоја личност што ја искажала другата од нив во соодветно време“. (*op. cit.*, 51)

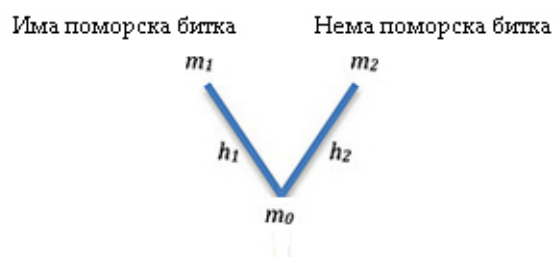
Коренот на грешката што ја посочуваат Вилијам и Марта Нил ја наоѓаат во самата природа на јазикот, подвлекувајќи дека, вообичаено, кога велíme дека тоа што луѓето го кажуваат е вистинито или лажно имплицитно мислиме на речениците што тие ги искажуваат. Оттаму, наведени сме да веруваме дека нешто „станува вистинито“, „останува вистинито некое време“ или „е вистинито во некое време а во друго не е“. Имено, ако ја земеме предвид реченицата „Седам крај печката“, во искушение сме да кажеме дека во дадено време таа е вистинита во тоа време, но не била вистинита претходно и нема да биде вистинита после тоа. (*op. cit.*, 49)

Сепак, ако подлегнеме на тоа искушение, ќе западнеме во тешкотии, што се избегнуваат доколку се придржуваме кон гледиштето дека пропозициите се носители на вистинитосната вредност и дека нивната логичка природа е незасегната од системот на временското реферирање, вграден во граматичката структура на природниот јазик.

Се чини дека овој став на Вилијам и Марта Нил е репрезентативен за логичката „ортодоксија“ на дваесеттиот век, раководена од тенденцијата за своевидно апсолутизирање на вистинитоста како логичко својство на исказите, поточно, на пропозициите што се изразени преку нив. Но, од друга страна, тој став воопшто не соодветствува со претпоставката што имплицитно ја споделуваат античките логички теории, а според која, барем интуитивно, е сосем прифатливо она што е искажано да ја менува својата вистинитосна вредност во различни временски околности. Самиот Аристотел во *Категориите* (*Cat.* 5, 4a22 ff) дава еден ваков пример, велејќи дека исказот дека некој човек седи е вистинит додека тој седи, но после некое време, кога тој човек ќе стане, истиот исказ ќе биде лажен. Оттаму, се чини дека поновите логичко-филозофски анализи на проблемот на контингентните искази за иднината што, користејќи ја концептуалната апаратура на современата логика, повторно ја воведуваат во игра идејата за релативизацијата на вистинитосната вредност во зависност од контекстот и времето на искажување и евалуирање на исказот, се

посоодветни како платформа за третирање на овој проблем отколу анализите што ги игнорираат овие елементи.

Така, еден од современите автори што експлицитно ја следат линијата на размислување што е критички настроена кон тезата дека вистинитоста на искажувањата (utterances) е апсолутна, односно нерелативна, е Џон МекФарлејн. Во својата статија „Контингентните искази за иднината и релативната вистина“ (“Future contingents and relative truth”), тој истакнува дека според оваа „ортодоксна претпоставка“, вистинитосната вредност на едно искажување (utterance) е независна од контекстот во кој тоа искажување се евалуира, односно дека не зависи од тоа кој или кога прашува за неа (MacFarlane 2003, 322). Но доколку се држиме до оваа претпоставка, смета МекФарлејн, не можеме на адекватен начин да го решиме проблемот на исказите за контингентните настани за иднината, односно да го надминеме судирот на „детерминистичката“ и „индетерминистичката“ интуиција во поглед на нивната вистинитосна вредност. Во тој случај, решението што се наметнува како најсоодветно се состои во отфрлањето на претпоставката за апсолутноста на вистинитосната вредност, и во релативизирањето на вистинитоста на искажувањата во поглед на т.н „контекст на оценување/евалуирање“ (context of assessment). Следствено, МекФарлејн пледира за воведување на нов тип контекстуална чувствителност на лингвистичките изрази, т.н. *a*-контекстуалност (*a*-contextuality), бидејќи, според неговото гледиште, вистинитоста на речениците може да варира не само во зависност од одликите на контекстот на нивното искажување, туку и во зависност од одликите на контекстот на оценување, односно евалуирање на нивната вистинитосна вредност. Конструирајќи специфична логичко-семантичка рамка што ја нарекува „постсемантика на двојната временска референција“, МекФарлејн решението на проблемот на *contingentia futura* го илустрира со помош на следниов дијаграм, на кој во даден момент m_0 постои една објективно можна идна историја h_1 во која има поморска битка следниот ден, и друга историја, h_2 , во која следниот ден нема поморска битка.

Да земеме дека во моментот m_0 некоја личност го изговара исказот „Утре ќе има поморска битка“. Од чисто семантички аспект, според Мек Фарлејн, би можеле да кажеме дека исказот „Утре ќе има поморска битка“ (s) е вистинит во m_0/h_1 а лажен во m_0/h_2 . Претставувајќи ги контекстот на искажување (u) и контекстот на оценување (a) како моменти, пост-семантиката го дава следниов резултат:

– Во $u = m_0$ и $a = m_0$, s не е ниту вистинито ниту лажно (бидејќи мораме да ги земеме предвид двете точки, m_0/h_1 и m_0/h_2).

– Во $u = m_0$ и $a = m_1$, s е вистинито (бидејќи го земаме предвид единствено m_0/h_1).

– Во $u = m_0$ и $a = m_2$, s е лажно (затоа што го земаме предвид единствено m_0/h_2) (*op. cit.*, 332)

Според оваа семантичка рамка, исказот „Утре ќе има поморска битка“ изговорен во m_0 е вистинит кога се евалуира од m_1 , лажен кога се евалуира од m_2 , а ниту вистинит ниту лажен кога се евалуира од m_0 . На тој начин, ова решение настојува да ги интегрира и детерминистичката и индетерминистичката интуиција во поглед на проблемот на исказите за контингентните настани за иднината, но теориската цена што притоа треба да се плати е релативизацијата на вистинитосната вредност на исказите во поглед на новововедениот вид контекстуална чувствителност, имено а-контекстуалноста. Исто така, иако на формалната рамка во која се воведува овој концепт ѝ се припишува семантички (поточно, пост-семантички карактер) се чини дека нејзиниот карактер е во голема мера прагматички, бидејќи таа го претпоставува сфаќањето за природата на тврдењето како говорен чин што се одвива во своевиден дијалектички контекст на барање и нудење оправдувачки разлози за ставовите што се застапуваат (споредете *op. cit.*, 332-336). Сепак, МекФарлејн смета дека доколку таквиот природ ја овозможува плаузибилноста на нашиот говор за иднината, тогаш, иако отстапува од стандардното, ортодоксно логичко гледиште за природата на вистинитоста на исказите, разлозите за неговото прифаќање далеку претежнуваат над разлозите за неговото отфрлање.

4. Онтолошкиот аспект на проблемот на *contingentia futura*: односот на потенцијалноста (*dynamis*) и актуалноста (*energeia*)

Наведувањето и елаборацијата на гледиштето на МекФарлејн имаше за цел да ја илустрира тезата дека одредени линии на Аристотеловото решение на проблемот на *contingentia futura* – особено неговото ограничување на принципот на двовалентноста кога станува збор за овој тип искази – доживува (директно или индиректно) своевидна ревалоризација во логичко-филозофските теории од најнов датум, поттикнувајќи го натамошното збогатување и развивање на нејзината концептуална и техничка апаратура. Сепак, се чини дека за целосно разбирање на суштината на Аристотеловото решение не е доволно да се расветлат единствено неговите логичко-семантички аспекти и перспективи, туку е неопходно да се има предвид имплицитниот полемички контекст во кој е сместена дискусијата од деветтата глава од *За толкувањето*, а кој има директни онтолошко-метафизички импликации. Имено, во овој текст Аристотел индиректно полемизира со приврзаниците на ривалската логичко-филозофска струја, мегарците, во поглед на сфаќањето на можноста како еден од фундаменталните облици на модалноста. Експлицитната форма на оваа полемика можеме да ја најдеме во деветтата книга од *Метафизика*, каде што Аристотел го критикува гледиштето на мегарците според кое можно е единствено она што е актуално, односно според кое нешто го поседува потенцијалитетот за дејствување само тогаш кога дејствува. Според Аристотел, со таквиот став всушност се поништува разликата помеѓу можноста (сфатена како потенцијалност, *dynamis*) и актуалноста (*energeia*); но ова бришење на

разликата помеѓу потенцијалноста и актуалноста има неприфатливи консеквенции, бидејќи теориите како онаа на мегарците би го елиминирале постоењето на секаков вид движење и настанување. Така, според Аристотел, од оваа теорија би произлегла последицата дека „тоа што стои секогаш ќе стои, а тоа што седи секогаш ќе седи, бидејќи ако седи нема да стане, затоа што е невозможно да стане нешто што нема можност да го направи тоа“ (*Met.* IX, 3, 1047a15-17). Но за Аристотел разликата меѓу потенцијалноста и актуалноста е онтолошки несводлива, иредуцибилна; според него, нема ништо противречно во идејата дека нешто е способно да биде, а сепак не е, ниту во идејата дека нешто не е, а сепак е способно да биде.

Во светлината на оваа негова онтолошка позиција може појасно да се согледа неговото инсистирање на различните логичко-семантички правила што се применуваат врз исказите што се однесуваат, од една страна, на она што е или што било, и, од друга страна, на она што не е, а што може да биде или да не биде; оттаму, додека принципот на двовалентноста важи за исказите за контингентните настани во минатото и во сегашноста тој не важи за исказите за контингентните настани во иднината. Како што подвлекува Шаин, (Shain 2011, 136), Аристотеловиот аргумент во форма на *reductio ad absurdum* покажува дека формалната логика не може симетрично да се применува на исказите за минатото и на исказите за иднината. Следствено, никаков доказ во прилог на фатализмот не може да се изведе од логичката природа на односот на противставеност на исказите за контингентните настани во иднината. Наспроти ова гледиште, мегарците, и нивните подоцнежни следбеници, стоиците, како строги детерминисти, односно фаталисти, не прифаќаат никакво ограничување на принципот на двовалентноста, дури и кога станува збор за исказите за настаните во иднината, отфрлајќи ја категоријата на можното како нешто што лебди помеѓу битието и небитието. Меѓутоа, како што се покажа од Аристотеловата аргументација во деветтата глава од *За толкувањето*, токму во тој простор на можното, на потенцијалитетот, на идното кое не е, но може да биде, е вкоренета нашата моќ за промислување и дејствување, и оттаму може да се заклучи дека логичкото решение на проблемот на *contingentia futura* од страна на Аристотел е во потполна кореспонденција со онтолошкото и етичкото акцентирање на значењето на потенцијалноста, *dynamis*, како фундаментална филозофска категорија. [3]

Заклучок

Во овој текст беше направен обид да се проследат главните линии на Аристотеловото поставување и решавање на проблемот на исказите за контингентните настани во иднината. Земајќи предвид некои од современите гледишта за овој проблем - како критички, така и афирмативно настроени кон Аристотеловото решение – беше показано дека Аристотеловата логичко-семантичка аргументација е тесно поврзана со неговата онтолошка концепција за односот на можноста, односно потенцијалноста и актуалноста. Сфаќајќи ги сегашноста и минатото како сфера на она што е актуализирано, а иднината како сфера на она што е можно, и токму поради тоа може да се реализира но и да не се реализира, Аристотел е подготвен да ја прифати логичката асиметрија во поглед на можноста за определување на вистинитосната вредност на

исказите за сегашноста и за минатото од една, и исказите за иднината (односно, за контингентниот аспект на иднината), од друга страна. Притоа, некои од суштинските поенти на неговиот приод кон овој проблем, како, на пример, идејата за ограничувањето на важењето на принципот на двовалентноста, за важноста на временскиот фактор при евалуацијата на вистинитосната вредност на искажаното, како и за неразделноста на логичките концепти и теории од имплицитните онтолошки претпоставки на нивните приврзаници, до ден денес претставуваат поттик и инспирација за нови концептуализации и нови решенија во рамките на современата логика.

Белешки

- [1] Заради економичност на изразот, понатаму во текстот изразот *contingentia futura* на некои места ќе се употребува и при елаборацијата на Аристотеловите гледишта, иако, со оглед на подоцнежното потекло на овој термин, тоа претставува своевиден анахронизам.
- [2] Во самиот Аристотелов текст овој пример не се појавува во цитираниот пасус, туку кон крајот на деветтата глава од *За толкувањето*; сепак, поради честата употреба на овој пример како илустрација на Аристотеловата позиција, тој тука се употребува во сите фази од изложувањето на Аристотеловата аргументација.
- [3] Односот на *dynamis* и *energeia* е сложен филозофски концепт, што тука не е предмет на елаборација, туку се зема предвид единствено оној негов аспект што е релевантен за логичкиот проблем на *contingentia futura*.

Користена литература

- Aristotle, (1933), *Metaphysics*, Vol. I, translated by Hugh Tredennick, William Heineman (Loeb Classical Library), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Aristotle, (1938), *Categories, On Interpretation, Prior Analytics*, translated by H. P. Cooke and Hugh Tredennick (Loeb Classical Library), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Gaskin, R. (1995), *The Sea Battle and the Master Argument: Aristotle and Diodorus Cronus on the Metaphysics of the Future*, Walter de Gruyter, Berlin/New York.
- Haack, S. (1996), *Deviant Logic, Fuzzy Logic: Beyond the Formalism*, University of Chicago Press, Chicago.
- Kneale, W., M. Kneale (1962), *The Development of Logic*, Clarendon Press, Oxford.
- MacFarlane, J. (2003), "Future contingents and relative truth", *The Philosophical Quarterly*, vol. 53, no. 212, 321-336.
- Perloff, M. and N. Belnap (2011), "Future contingents and the battle tomorrow", *Review of Metaphysics* 64 (3), 581-602.
- Shain, R. (2011), "A defense of Aristotle's 'Sea-Battle' Argument", *Pli* 22, 124-137.
-

Truth, necessity and time: On Aristotle's solution of the problem of future contingents

SUMMARY

Ana Dimiškovska

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje
Faculty of Philosophy
Institute of Philosophy

ana@fzf.ukim.edu.mk

Keywords: Aristotle, future contingents, fatalism, necessity, potentiality, actuality, relativisation of truth-value

In this paper an attempt is made to analyse the main lines of Aristotle's solution of the problem of future contingents and to discuss the relevance of this solution in the light of contemporary developments in the field of logic. It is argued that in order to understand the essence of Aristotle's position concerning future contingents it is necessary to take into consideration the specificities of the theory of truth on which his solution implicitly relies, as well as the logically relevant aspects of his ontological distinction between potentiality (*dynamis*) and actuality (*energeia*). Special attention is paid to the analysis of John MacFarlane's idea that relativisation of the truth-value of utterances in the function of the context of assessment provides an optimal solution to the problem of future contingents. From this point of view it is shown that Aristotle's asymmetrical treatment of statements about contingent events in the present and the past *vis-à-vis* those about the future cannot be disqualified as based on a misunderstanding of the nature of the relationship between sentences, statements and propositions (as Kneale and Kneale have suggested); on the contrary, it is argued that Aristotle's ideas concerning the problem of future contingents still possess theoretical relevance and intellectual fertility, deployed through the conceptual and technical apparatus of modern logical and epistemological theories.